JAK PŘEDCHÁZET PLAGIÁTORSTVÍ

PŘÍRUČKA PRO AKADEMIKY

TOMÁŠ FOLTÝNEK A KOL.

Tomáš Foltýnek a kol.

Jak předcházet plagiátorství ve studentských pracích

Příručka pro akademické pracovníky

Tomáš Foltýnek a kol.

Jak předcházet plagiátorství
ve studentských pracích
Příručka pro akademické pracovníky

Autorský kolektiv: Petr Černikovský, Tomáš Foltýnek, Josef Fontana,
Zuzana Gojná, Dita Henek Dlabolová, Tomáš Holeček, Jan Hradecký,
Irena Kozmanová, Jan Mach, Ondřej Prusek, Radka Římanová,
Klára Tesaříková, František Vorel, Helena Vorlová

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2020

Ilustrace na obálce: Marie König Dudziaková
Jazyková korektura: Lenka Ščerbaničová
Sazba a grafická úprava: Pavel Haluza
Vydání první

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy
v rámci centralizovaného rozvojového projektu MŠMT-12222/2019-3
Posílení prevence plagiátorství ve studentských pracích.

© Univerzita Karlova, 2020
© Tomáš Foltýnek et al., 2020
Cover illustration © Marie König Dudziaková, 2020

Užití tohoto díla se řídí mezinárodní licencí Creative Commons Attribution
License 4.0 (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0), která umožňuje
neomezené využití, distribuci a kopírování díla pomocí jakéhokoliv média,
za podmínky řádného uvedení původních autorů a zdroje.

ISBN 978-80-246-4786-9 (pdf)
ISBN 978-80-246-4788-3 (print)

Obsah

1 Úvod 5

2 Původnost 6

3 Odkazování na zdroje 8

4 Podoby plagiátorství 13

5 Odhalování plagiátů 20

6 Postihování plagiátorství 24

7 Několik rad na závěr 28

8 Reference 31

1 Úvod

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

pedagogické snahy s sebou nesou úspěchy i neúspěchy, asi jako většina lidského snažení. Přejeme si, abychom zažívali především chvíle, kdy nám činnost našich studentů přináší radost a podněty k osobnímu rozvoji nás samých. Co si naopak nepřejeme, je, když jako učitelé narazíme na snahu studentů podvádět. Jde o fenomén, kterému se nevyhne snad žádný vzdělávací systém a žádná jeho úroveň. Ve vysokoškolské praxi se kromě opisování při zkoušení setkáváme i s neetickými praktikami v oblasti akademického psaní, z nichž nejviditelnější je plagiátorství. Pokud plagiátorství jako vedoucí prací neodhalíme a student získá akademický titul, nemalý díl ostudy padá i na nás. Dodatečné odhalení plagiátu ohrožuje dobré jméno vysoké školy, konkrétního pracoviště, a v podezření z nedostatečné erudice je logicky i pedagog, jemuž práce prošla rukama.

Proto vznikla tato příručka, která by měla být pro akademické pracovníky přehledným a zároveň dostatečně obsažným vodítkem v situacích, které v souvislosti s plagiátorstvím mohou ve vysokoškolské každodennosti vzniknout. Příručka dává možnost zamyslet se nad aspekty původnosti prací, nad tím, jak vysvětlit studentům smysl odkazování na zdroje, nad podobami plagiátorství, ale také nad tím, jak rozpoznat plagiát a jaké k tomu lze použít softwarové pomůcky. Dále příručka popisuje postihování plagiátorství. Na závěr jsme se snažili shrnout antiplagiátorské minimum z pohledu pedagoga do několika praktických rad.

Nepředpokládáme, že by zkušení vedoucí závěrečných prací něco z obsahu příručky nevěděli. Smyslem příručky je poskytnout ucelený stručný přehled o tom, jak problematiku plagiátorství předat studentům ve snadno pochopitelné formě. Příručka vám také pomůže připravit se na jejich dotazy týkající se problematiky plagiátorství a akademického psaní. Pro samotné studenty je k dispozici jiná, zestručněná, ale zato čtivější verze.

Na tomto místě bychom rádi poděkovali desítkám našich kolegyň a kolegů, kteří si text přečetli a napsali nám k němu své připomínky. Ty na mnoha místech vedly k lepší pochopitelnosti textu. Protože chceme příručku stručnou, mnohé podněty do ní nezapracujeme přímo, ale zveřejníme další materiály na stránce http://plagiatorstvi.vse.cz/. Na této stránce bude možné i nadále psát připomínky a náměty, které vyplynou z používání příručky v každodenní praxi.

Přejeme naší příručce, aby si našla místo ve vaší knihovně nebo počítači a vám přejeme co nejméně studentů, kteří by chtěli vás, ale ve výsledku především sami sebe podvádět.

Autoři

2 Původnost

Každý student se zpravidla hned v prvních dnech na vysoké škole dozvídá, že se od něj v průběhu studia očekává vypracování různých písemných prací (referátů, seminárních a závěrečných prací a případně i výzkumných zpráv, odborných článků či odborných textů) a že u těchto textů se obecně očekává původnost (originalita) neboli vlastní myšlenky. Může mít ale pochybnosti: **co je to vlastní myšlenka?**

Akademický text od autora vždy vyžaduje vlastní myšlenky

V různých typech akademických textů se očekává různá míra vlastního přínosu

Zdaleka ne každá studentská práce musí být objevná. Musí být ale **původní**. To znamená, že předkládanou práci student vypracoval opravdu sám a nevydává cizí práci za vlastní. I třeba kompilační práce může být původní v tom smyslu, že již dosažené výsledky bádání student sám vyhledal, porovnal a zařadil do kontextu. V různých typech akademických textů se očekává různá míra vlastního přínosu.

Jistou odpovědnost za původnost studentské práce nese i vedoucí. Původní by mělo být i samotné téma práce, které se neopakuje každý rok a které dá studentovi přiměřený prostor pro vlastní tvůrčí přínos.

Na originalitu se ve studentských pracích sice klade důraz, studenti by se ale na druhou stranu neměli obávat, že každá jejich práce musí vést k převratným výsledkům. Způsobů, kterými vzniká nové poznání, je mnoho a hlavní roli v nich hraje spíše odhodlání, pečlivost a trpělivost než vrozená genialita. V akademických textech původní myšlenky vznikají například tak, že autor:

Vlastní myšlenky jsou výsledkem různorodých činností

- kriticky srovnává dva či více existujících názorů na tentýž problém,
- novými argumenty podepře, vyvrací nebo modifikuje existující hypotézu nebo teorii,
- empiricky ověřuje existující hypotézu nebo teorii,
- zpracovává nebo interpretuje existující data dosud nepoužitou metodou,
- shromažďuje nová data,
- vytváří a ověřuje novou hypotézu či teorii,
- navrhuje nové řešení existujícího problému,
- navrhuje novou výzkumnou metodu.

V práci pokročilých výzkumníků se různé metody vytváření nových poznatků většinou kombinují, naproti tomu studenti v počátcích své akademické cesty pracují zpravidla na dílčích úkolech a často přitom vystačí s jedinou. Je navíc zcela obvyklé, že z komentátorů cizích myšlenek se postupně stávají tvůrci myšlenek vlastních. Autoři by nikdy neměli před čtenářem zatajit, kde jakou část svých podkladů vzali.

Akademické texty jsou obdobou konverzace, v nichž autorovy vlastní myšlenky vstupují do dialogu s myšlenkami jiných autorů – někdy s nimi jen souhlasí, jindy je srovnávají nebo rozvíjejí, ukazují v jiném světle nebo je třeba vyvracejí. Čtenář však musí být vždy schopen jednotlivé hlasy v textu rozlišit. Předpokládá se přitom, že vše, co není označeno, je autorův původní text nebo všeobecně známé skutečnosti.[1]

Kvalita akademického textu se nepoměřuje jen jeho původností

Také platí, že student by neměl jen přepisovat cizí myšlenky, ale většina (nebo spíše velká většina) by měla být jeho vlastní. To je přece smyslem akademického textu – vytvořit původní práci, která stojí na dříve publikovaných myšlenkách. Nicméně ani to, že je práce původní, ještě neznamená, že je dobrá. To je však už jiná otázka – otázka odborné kvality práce, kterou musí posoudit specialista na daný obor.

[1] Graff, G., Birkenstein, C. *They Say/I Say: The Moves That Matter in Academic Writing.* 4. vyd. W. W. Norton & Company, 2018.

3 Odkazování na zdroje

Existuje shoda na tom, že student by měl nejpozději v době ukončení studia prokázat schopnost vytvořit samostatný akademický text, mezi jehož formální náležitosti standardně patří práce s odkazy na použité zdroje. Kde a kdy se to ale má naučit? Často tuto otázku kladou i přistižení plagiátoři – argumentují, že se pochybení dopustili právě proto, že je nikdo nenaučil řádně citovat. Většina českých vysokých škol už nácviku této kompetence věnuje specializované předměty nebo je zabudovává do povinných celoškolních základů. V této kapitole ale vycházíme z přesvědčení, že na skutečné osvojení této kompetence zpravidla jeden předmět nestačí, stejně jako je iluzorní očekávat, že studenti si tuto kompetenci již přinesou ze střední školy. Důležité naopak je, aby ji procvičovali kontinuálně, v průběhu celého studia, a to i v rámci „obsahových" předmětů. To klade mimořádné nároky na učitele, kteří tak kromě odborných kompetencí musí disponovat i vhledem do logiky studentského psaní a časem na reflexi těchto „formálních prvků" ve studentských pracích. S jakými problémy se pedagog v kvalifikačních a seminárních pracích nejčastěji setkává, a jak je řešit tak, aby to zabralo co nejméně času a zajistilo co nejlepší výsledek?

Plagiát nevzniká omylem

Studenti se často bojí, že se plagiátorství dopustí omylem. Domnívají se, že antiplagiátorská kontrola (ať už prováděná antiplagiátorským systémem nebo pedagogem) je jakýsi náhodný generátor postihů, který může dopadnout na kohokoli – protože každý přece tu a tam něco přehlédne nebo citaci nestihne doplnit ve stresu při závěrečné editaci. Ve skutečnosti je pravděpodobnost, že závažná forma plagiátorství vznikne omylem, pouze malá až nulová.[2] Úkolem pedagoga je tedy nejen posílit obavy studentů, kteří by pomýšleli na úmyslný podvod, ale také rozptýlit obavy těch, kteří práci připravují poctivě. Obavu z neúmyslného plagiátorství lze vysvětlit tím, že se často směšuje porozumění smyslu citace a ovládnutí jejího technického provedení. Je proto klíčové, aby si studenti nejen osvojili formu citací (tedy zda citovat pod čarou nebo v závorce, jaké styly jsou k dispozici, že je potřeba citovat jednotně a jaké nástroje k tomu mohou technicky pomoci), ale hlavně aby pochopili jejich smysl.

Smysl a forma citace

Citace je možné chápat jako jistou formu jazyka, jímž autor textu komunikuje se čtenářem. Říká mu jeho pomocí, co mu pomohlo tu a onu myšlenku formulovat, o jaké zdroje se opíral. Také tím přiznává kredit a profesní uznání citovanému autorovi. Ale nejde tu jen o autora původní myšlenky, svá práva má i čtenář. Jednak má právo, aby si mohl kdykoli zkontrolovat, zda sedí to, co mu

[2] Kozmanová, I. Kam až sahá akademická integrita? Nizozemské přemýšlení o dosahu a dělitelnosti. *Dějiny a současnost*, 2019, 8, 13–16.

autor textu tvrdí. Může si přepočítat výpočty, replikovat experiment nebo právě ověřit, že autor textu správně převzal cizí myšlenku (tedy že ji například nezkreslil). Může ho také zajímat širší kontext citované myšlenky, dodatečné informace, nebo ho „reklama“ na dílo, z něhož autor čerpal, tak zaujala, že by si ho chtěl přečíst celé. Autor textu je mu povinen podat jasné informace, které mu naplnění těchto „práv“ umožní. Ne více, ne méně.

Rodné číslo publikace

Aby kontrolující čtenář mohl zdroj, ze kterého je citováno, najít, musí k tomu dostat jednoznačné informace, tedy jakési „rodné číslo“ publikace, kterým je nezaměnitelně identifikována. U knih je to autor, název, místo a rok vydání, u článků pak autor, název článku, název periodika, ročník a rok, číslo (pokud existuje), stránkový rozsah. Přidávat se pak mohou i další údaje jako ISBN, ISSN, DOI, nakladatelství, vydání apod., jimiž vycházíme čtenáři dále vstříc a ulehčujeme mu identifikaci nebo dokonce nalezení zdroje. Je vhodné, aby si studenti sami vyzkoušeli vytvořit citace na konkrétních příkladech – tedy našli potřebné údaje v knize, kterou právě drží v ruce, v odborném článku, který našel internetový vyhledávač, nebo vytvořili „citaci“ k obrázku, který koluje po sociálních sítích. Lépe pochopí smysl povinných údajů i tehdy, pokud budou muset sami publikace podle bibliografického záznamu dohledat, a uvědomí si, jak špatně se to dělá, pokud jsou údaje nedostatečné.

Citační styl určuje ten, komu je text určen

Soubor formálních pravidel pro citování jednotlivých položek se nazývá citační styl. Určuje, jak mají formálně vypadat odkazy (tedy „nasměrování“ čtenáře ke zdroji přímo v textu) a bibliografický záznam (tedy soupis všech zdrojů použitých v odkazech v jejich úplné podobě zpravidla na konci textu). Konkrétní podobu citačního stylu určuje vždy ten, pro koho je text psán – u odborných publikací nakladatel, redakce časopisu, u kvalifikačních prací vysoká škola a v případě semináře učitel. Pluralita stylů odráží specifika jednotlivých oborů, úzus toho kterého nakladatelství nebo vysoké školy, historický vývoj, kulturní zvyklosti. Aby si studenti osvojili principy citace, je užitečné, pokud mohou na praktických ukázkách porovnat různé citační styly mezi sebou – porozumějí tak lépe tomu, že se může velmi lišit forma, obsah ale zůstává vždy stejný.

Forma citací musí ale v rámci jednoho textu zůstat jednotná. V tom studenti často chybují nejen z nepozornosti, ale i z hyperkorektnosti. Velká část online publikací dnes totiž přímo obsahuje informaci, jak by chtěla být citována, a studenti tedy citaci v dobré víře zkopírují do své práce. Je třeba studentům vysvětlit, že tento údaj je závazný co do obsahových informací (tedy koho si přeje uvádět jako prvního autora, co z titulků vnímá jako název publikace apod.), formu ale mohou (a dokonce musí) přizpůsobit citačnímu stylu, který v práci používají.

Praktická pomoc

Studentům v začátcích jejich akademického psaní při dodržování stylu i při zápisu neobvyklých položek velmi pomáhají manuály. Je tedy vhodné jim poskytnout např. manuál některého z prestižních časopisů působících v daném oboru nebo předpis vysoké školy, pokud existuje. Anebo je vyzvat, aby si předpisy sami vyhledali. Pokud je to v rámci předmětu možné, je také žádoucí přimět je, aby si vyzkoušeli bibliograficky zaznamenat a odkázat zdroje, které nejsou typické (online články bez uvedeného autora nebo data publikace; odborná literatura vydaná institucí; zdroje v neznámých jazycích; ústní prameny) – naučí se tak nejen pracovat s manuálem, ale zároveň i přemýšlet o logice záznamu.

Užitečnou technickou pomůckou pro citování jsou tzv. citační manažery (též „citační software“ nebo „referenční manažer“). Tyto programy umožňují ukládat a spravovat bibliografické záznamy (například je importovat z databází a katalogů knihoven nebo vytvářet vlastní) a poté je automaticky vkládat do textu. Výhodou takových nástrojů je zejména to, že udržují jednotný citační styl v rámci textu a umožní ho i jednoduše změnit, pokud chce například student práci přepracovat na odborný článek a jeho vydavatel vyžaduje jiný styl než vysoká škola. Platí ale, že citační manažer nenahrazuje pochopení smyslu toho, k čemu citace slouží a jak se používá. Hodí se tedy spíše pro pokročilé uživatele, studenti s akademickým psaním začínající by se měli naučit citovat „manuálně“. Dále je potřeba si uvědomit, že citace vytvořená softwarem nemusí být správná, pokud čerpá z nesprávných dat. Vždy je proto třeba vytvořené citace a bibliografické záznamy zkontrolovat.

Trh s citačními manažery je v současné době velmi rozmanitý a nabízí celou řadu placených i neplacených variant. Většina programů vedle základní správy bibliografických záznamů nabízí i různé přidružené funkcionality, které se mohou velmi lišit (správa poznámek, ukládání souborů, prvky sociální sítě) – při výběru je tedy třeba dobře zvážit, jaký produkt bude pro dané účely nejvhodnější. Učitel může studentům při výběru pomoci tím, že jim vysvětlí, jaké citační manažery se nejčastěji používají v jejich oboru, informuje, k jakým programům má univerzita koupenu licenci nebo zda umožňuje zachovat si přístupy i poté, co student dostuduje. Vhodné je též usilovat o kompatibilitu v rámci pracoviště nebo studentských skupin – některé programy umožňují pracovat na společných projektech, sdílet seznamy literatury apod.

Úložiště není třeba citovat

Studenti často nechápou rozsah oněch „povinností“ vůči čtenáři, a citují proto raději „hyperkorektně“. Uvádějí tedy i rozsáhlé hypertextové linky vedoucí k databázi, v níž je článek obsažen, nebo citují jiná úložiště, jako je třeba JSTOR nebo Google Books. Až takto čtenáři cestu ke zdrojovému textu ulehčovat ale nemusí. Je potřeba jim vysvětlovat, že pokud zdroj jednoznačně identifikovali (viz výše), nemají už povinnost k němu čtenáři dále ulehčovat přístup – čtenář sám by

měl být schopen si článek dohledat a opatřit (a tedy třeba i zaplatit za přístup do databáze, cestu do zahraniční knihovny apod.).

Internetové versus papírové zdroje

Pochopení logiky citace pomůže odstranit i další častý nešvar – vnímání „internetových zdrojů" jako samostatného žánru vědeckých publikací. Studenty je potřeba důkladně upozornit na to, že internet je pouze „nosič". Je to stejné, jako by v bibliografii citovali „papírové zdroje". Rozhodnout, o jaký typ zdroje se jedná a jak s ním budeme pracovat, je třeba podle obsahových kritérií. To, že je např. odborný článek publikován pouze online, studenta nezbavuje povinnosti identifikovat ho v odkazu stejně jednoznačně, jako kdyby vyšel „papírově" – pokud je to možné, měl by uvést jeho autora, název článku, publikační platformu, datum publikace a v tomto případě i přesný odkaz na webovou stránku. Dodatečným povinným údajem je u online publikací datum návštěvy – tím student opět naplňuje svoji povinnost vůči čtenáři jednoznačně identifikovat svůj zdroj, ale zároveň se chrání proti situaci, kdy internetový odkaz po tomto datu již nebude k dispozici nebo se změní jeho obsah.

Co mohu citovat?

To je častá otázka, s níž se pedagog vedoucí seminární nebo kvalifikační práci setkává. Studenti si často nejsou jisti, jaká pravidla platí pro to, co mohou uvést mezi svými zdroji. Nejjednodušší pravidlo zní: to, co jste měli „v ruce", a pro online zdroje jej lze uzpůsobit na: to, co jste měli otevřené na obrazovce. Toto pravidlo by mělo studentům zabránit například v časté chybě z nevědomosti: Při bibliografické rešerši našli spoustu zdrojů, ke kterým se ale „fyzicky" nedostanou například proto, že jsou za platební branou a do databáze nemají přístup, nebo protože kniha není v České republice k dispozici. Tyto zdroje by studenti rádi citovali, protože se bojí, že by jejich vynecháním dostatečně nepokryli téma. Je potřeba jim vysvětlit, že opak je pravdou – citováním zdroje, který „neviděli", by se dopustili závažného prohřešku, neboť v práci se smějí citovat v zásadě pouze zdroje, s nimiž autor osobně pracoval. Stejně tak nepřípustné je například „kopírování" citací z cizího seznamu literatury, pokud student tyto práce sám aktivně nevyužil.

Pravidlo ruky (obrazovky) ale na druhou stranu neznamená, že musí student citované knihy přečíst od začátku až do konce. Je zcela legitimní, pokud cituje pouze z těch částí, které ho při četbě zaujaly a které používá pro své téma. Pokud se ale v práci vyjadřuje k celé knize, měl by ji také celou znát. Složitou otázkou je možnost citování ze zdrojů, které nejsou přístupné celé – Google Books tak například chrání autorská práva některých knih tím, že vynechává určité stránky. I zde platí, že je věc na posouzení autora práce, v případě potřeby po konzultaci s vedoucím. Pokud je přístupná pasáž relevantní a pro zpracovávané téma dostačující, je možné zdroj citovat stejně, jako bychom v ruce měli fyzickou knihu.

Primární a sekundární citace

Pravidlo o ruce (obrazovce) lze použít i pro případ, kdy studenti chtějí citovat myšlenku někoho, jehož dílo nečetli přímo, ale znají je pouze zprostředkovaně. Pokud je tato myšlenka pro práci stěžejní, tedy je na ní například závislá hlavní argumentace, měl by vyučující upozornit na nutnost dohledat přímo tento primární zdroj. Pokud to však není možné nebo pokud tato myšlenka není pro práci stěžejní, lze využít tzv. sekundární citace. Student tedy odkáže na zdroj původní myšlenky, cituje ale pouze publikaci, kterou sám použil. V odkaze tuto skutečnost čtenáři komunikuje formule „cit. dle".

Citovat lze pouze zdroj, s nímž byl autor v přímém kontaktu.

S pochybnostmi za vedoucím nebo do poznámky pod čarou

Systém citací nikdy není schopen pokrýt vše, co autor potřebuje čtenáři sdělit. Upozorněte studenty, že pokud mají pochybnosti o tom, zda něco citovat lze nebo nelze a v jaké formě, mohou se vždy poradit s odbornou literaturou, s weby pomáhajícími s akademickým psaním, s vedoucím nebo vyučujícím. V nejzazším případě pak mohou využít pro přímou komunikaci se čtenářem poznámku pod čarou, v níž své pochybnosti nebo doplňující informace explicitně vyjádří. Mohou tak vyřešit například problémy jako citace z archivu, který z důvodu nemožnosti cestovat nenavštívili (ale požádali někoho, kdo tu možnost měl, aby jim materiál nafotil), odkazy na informace z ústních přednášek (které jinak podle většiny úzů citovat nelze) nebo využití překladatele pro zpracování zdrojů v jazyce, jímž autor sám nevládne – všechny tyto případy by bez těchto doplňkových informací mohly být kvalifikovány jako podvod.

Seznam literatury není bibliografická rešerše

Závažnou chybou, které se studenti dopouštějí z nevědomosti či dokonce dobrého úmyslu, je zaměňování závěrečného seznamu použité literatury s bibliografickou rešerší. Domnívají se, že by měli v seznamu uvést všechnu relevantní literaturu, která k tématu existuje, a vnímají ho jako jakési „další tipy k četbě" pro čtenáře. Někdy zahrnutí položek, které v práci nevyužili, odůvodňují i tím, že se bojí kritiky oponenta, který by jim mohl vytknout, že tu či onu práci nezohlednili. Je třeba proto zdůrazňovat, že v „seznamu použité literatury" je klíčové právě slovo **použité**. Závěrečná bibliografie vždy musí být soupisem veškerých zdrojů použitých v odkazech, a to soupisem přesně zrcadlovým – vše, co se objevuje v odkazech, musí být pro čtenáře dohledatelné v seznamu literatury, a vše, co je v seznamu literatury, musí být alespoň jednou použito v průběžných odkazech v textu.

4 Podoby plagiátorství

Definice plagiátorství

V akademické literatuře bychom našli mnoho definic plagiátorství. Některé vnímají plagiátorství jako krádež, do popředí tedy staví hlavně využití díla jiné osoby. Jiné definice předpokládají úmysl nebo vymezují rozsah znovupoužitého obsahu, abychom mohli výsledek označit za plagiát.

Norma ČSN ISO 5127 definuje plagiát jako „představení duševního díla jiného autora, půjčeného nebo napodobeného v celku nebo z části, jako svého vlastního“.[3] Ještě přesněji plagiát vymezuje Česká terminologická databáze knihovní a informační vědy (TDKIV) jako „nedovolenou napodobeninu (přesnou nebo částečnou) uměleckého nebo vědeckého díla jiné osoby, která je bez uvedení předlohy“.[4]

Fenomén plagiátorství je však širší a zahrnuje též autoplagiátorství, neúmyslné plagiátorství nebo plagiátorství se souhlasem původního autora.[5]

Abychom pokryli plagiátorství v celé jeho šíři, definujeme jej jako využití (myšlenek, obsahu nebo struktury) jiného díla bez řádného uvedení odkazu na zdroj k získání určité výhody tam, kde se očekává původní dílo.

Po intenzivní diskusi a zvážení různých definic dostupných ve vědecké literatuře se projektový tým CRP „Posílení prevence plagiátorství ve studentských pracích“ rozhodl jako nejvýstižnější využít definici[5] **„the use of ideas, content, or structures without appropriately acknowledging the source to benefit in a setting where originality is expected“**, která vychází z definic publikovaných dříve.[6,7] Výše uvedení definice je jejím překladem a zahrnuje jakoukoliv formu obsahu, tedy text, obrázky, tabulky, matematické vzorce atd. Strukturou v uvedené definici myslíme strukturu díla (například názvy a řazení kapitol), argumentační postupy nebo myšlenkovou strukturu. Struktura se tedy nevztahuje přímo k obsahu díla, ale k tomu, jak je dílo vystavěno.

---

[3] *ČSN ISO 5127 (010162) Informace a dokumentace – Slovník.* Praha: Český normalizační institut, 2003. Česká technická norma.

[4] Celbová, I. Plagiát [heslo]. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003– [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: `https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002675&local_base=KTD`.

[5] Foltýnek, T., Meuschke, N., Gipp, B. Academic Plagiarism Detection: A Systematic Literature Review. *ACM Comput. Surv.*, 2019, 52 (6), 112:1–112:42. DOI: 10.1145/3345317.

[6] Meuschke, N., Gipp, B. State-of-the-art in detecting academic plagiarism. *International Journal for Educational Integrity*, 2013, 9 (1), 50–57.

[7] Fishman, T. 'We Know It When We See It' Is Not Good Enough: Toward a Standard Definition of Plagiarism That Transcends Theft, Fraud, and Copyright. In *Proceedings of the 4th Asia Pacific Conference on Educational Integrity (4APCEI)*, 2009.

Odlišit vlastní myšlenky od převzatých

Akademické texty typicky kombinují myšlenky pocházející z jiných zdrojů s vlastními myšlenkami a závěry autora či autorů. To, že čerpáme z jiného díla nebo se jiným dílem necháme inspirovat, je samozřejmě naprosto v pořádku. Bez využití toho, co bylo vytvořeno dříve, by nebyl možný jakýkoliv pokrok. Problém tedy není samotné **využití** jiného díla, nýbrž to, že využití tohoto díla **nepřiznáme**. Čtenář tak oprávněně získává dojem, že čte původní (tedy dříve nepublikované) myšlenky autora či autorů daného díla.

Vždy je potřeba jasně odlišit původní od převzatého a řádně odkázat na použitý zdroj.

Pojem „řádně" v tomto případě znamená, že tento **zdroj lze na základě uvedeného odkazu jednoznačně identifikovat a nalézt**. Formální požadavky na řádné uvádění odkazů stanoví konkrétní citační norma (podrobněji viz kap. 3). Při extrémně formalistickém výkladu definice bychom tedy mohli za plagiátorství považovat i formální chyby v seznamu literatury. Pokud však tyto chyby nesnižují možnost nalezení původního díla, k věcnému naplnění definice plagiátorství nedochází.

Důležitá je i podmínka **„získání určité výhody tam, kde se očekává původní dílo"**. V akademických textech se původní dílo očekává téměř vždy (viz kap. 2) a získaná výhoda má podobu kreditů, známky, akademického titulu, finančního zisku, uznání akademickou komunitou atd. Jsou ale situace, kdy se původnost neočekává nebo pro uvádění odkazů na zdroje mohou platit odlišná pravidla. Například při tvorbě poznámek pro vlastní potřebu nebo při učení se reprodukcí cizích děl, při němž si osvojujeme potřebné dovednosti, ale nepředpokládá se, že by tím vzniklo původní dílo.

4.1 Typické formy plagiátorství

Plagiátorství tedy typicky zahrnuje:

- použití výsledků někoho jiného a jejich prezentování jako výsledků vlastních,
- překlad či parafrázi jiného díla a jeho prezentování jako díla původního,
- nepřiznané využití vlastní dříve publikované práce (autoplagiátorství),
- nesprávné citování a odkazování na zdroje,
- nepřiznání cizího přispění k prezentované práci,
- nepřiznání vytvoření díla jinou osobou (contract cheating).

Doslovné a mozaikové plagiátorství

Kromě zřetelného scénáře spočívajícího ve zkopírování celého cizího textu bez uvedení zdroje se za plagiátorství považuje i přebírání ucelených částí práce bez uvedení odkazu na původní zdroj myšlenky nebo uvedení takovým způsobem, který znemožňuje posoudit rozsah takto přebíraných částí. Pokud například student zkopíruje několik odstavců slovo od slova bez uvozovek a odkaz na zdroj uvede až na konec zkopírované části, není jasný rozsah přebíraného textu. Obdobný problém je, pokud je odkaz uveden pouze na začátku kapitoly, přitom daná kapitola z tohoto zdroje čerpá na více místech. Další formou plagiátorství je tzv. mozaikové plagiátorství, spočívající v kompilaci krátkých úseků textu převzatých z různých zdrojů (viz obr. 1). Pokud student neuvede odkaz u každé převzaté části, jedná se o plagiátorství, i kdyby všechny použité zdroje uvedl v seznamu literatury.[8]

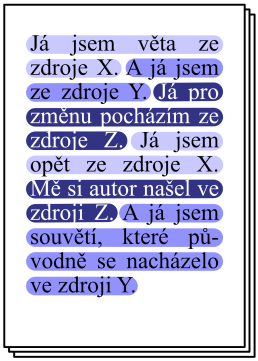

Obrázek 1: Mozaikové plagiátorství

Mozaikové plagiátorství vedlo k rezignaci mnoha politiků. Disertační práce někdejšího německého ministra obrany obsahovala přes 80 opsaných pasáží na více než sto stranách. Nejvážnějším přestupkem byla přibližně dvoustránková doslovná shoda se dvěma zdroji, které nebyly uvedeny v poznámce pod čarou ani v bibliografii. Druhou kategorii provinění proti citační etice tvořily doslovně převzaté či jen lehce upravené pasáže textu, které byly uvedeny v bibliografii, ale zdroj nebyl uveden v samotném textu. Poslední kategorií byly doslovně převzaté pasáže, jejichž původ byl u textu uveden v poznámce pod čarou, ale v textu nebyly označeny jako přímá citace.

[8] Pro detailnější popis jednotlivých forem plagiátorství doporučujeme publikaci Walker, J. Student Plagiarism in Universities: What are we Doing About it? *Higher Education Research & Development*, 1998, 17 (1), 89–106. DOI: 10.1080/0729436980170105.

V diplomové práci bývalé ministryně spravedlnosti ČR bylo 16 stran (z celkových 48) převzato z práce obhajované na stejné univerzitě o dva roky dříve. V obou pracích byly shodné celé strany v teoretických částech, a to včetně gramatických chyb, formátování a překlepů.

Parafrázování či překlad bez uvedení odkazu na původní zdroj myšlenky

Na originalitu textu dále nemá vliv, pokud student **změní způsob prezentace převzaté myšlenky**, například parafrázováním nebo překladem do jiného jazyka. Fakt, že nové a původní dílo nevykazují žádnou textovou shodu (a tudíž je podobnost současnými softwarovými nástroji pro podporu detekce plagiátorství prakticky neodhalitelná), nic nemění na tom, že byla **využita myšlenka jiného díla**. A pokud se student na toto dílo řádně neodkáže, dopouští se plagiátorství. Častou chybou studentů je, že text doslovně přeloží anebo jen zamění některá slova za synonyma a výsledek považují za parafrázi. Při akademickém psaní jsou však přípustné jen dva způsoby: Buďto použijeme přímo původní text v uvozovkách, anebo převzatou myšlenku vyjádříme vlastními slovy. Ale vzít původní text, změnit některá slova a odstranit uvozovky korektní určitě není.

Autoplagiátorství

Jak už jsme uvedli, plagiátorství se student může dopustit i v případě, kdy opětovně využije svoje vlastní dílo. Vychází to z části výše uvedené definice plagiátorství, která akcentuje získání výhody. Pokud tedy někdo opakovaně použije svoje vlastní dílo, řádně se na ně neodkáže a znovu tím získává určitý prospěch, jedná se o (auto)plagiátorství. U studentských prací to například znamená, že pokud student napsal seminární práci, odevzdal ji v jednom předmětu a získal za ni známku, nemůže už odevzdat stejnou práci (nebo její část) jako novou v jiném předmětu a očekávat další známku. Za stejnou práci bychom byli oceněni dvakrát, což není férové.

Co když ale opravdu někdo potřebuje své vlastní dílo opakovaně využít? Může se to stát třeba v situaci, kdy student stěžejní část své diplomové práce publikoval jako odborný článek ještě před odevzdáním diplomky. To je samozřejmě více než žádoucí, tuto část nemůže v práci vynechat a chce přitom svůj text znovu použít. Jak se tedy nedopustit plagiátorství? Student může v takové situaci článek využít, ale **musí uvést, že daný text už byl publikován** a řádně se na článek odkázat. Vy jako vedoucí práce byste měli být schopni studentům v konkrétních případech poradit, jak postupovat, a vyjasnit s nimi třeba i jak předejít možným problémům s autorskými právy vydavatele článku.

Obdobná situace nastává, pokud student svojí diplomovou prací navazuje na práci bakalářskou. To je samozřejmě možné a mnohdy i žádoucí, ovšem za dodržení dvou podmínek: Zaprvé musí být při četbě diplomové práce jasně patrné, co je převzato z bakalářské práce a co je v diplomové práci nové. A zadruhé studentův přínos v diplomové práci musí být dostatečně významný, aby byla práce obhajitelná.

Nesprávné odkazování na zdroje

Některých forem plagiátorství se studenti mohou dopustit i neúmyslně. Opomenutí odkazu na zdroj nebo jiná chyba může způsobit, že čtenář nepozná, co je převzato a co jsou originální myšlenky autora, a dochází tak k naplnění definice plagiátorství. Při vyvozování důsledků z plagiátorství se však zpravidla přihlíží k rozsahu pochybení a k úmyslu. Neúmyslné opomenutí pravděpodobně bude mít méně závažné důsledky než úmyslné klamání čtenáře v podobě citování zdrojů, v nichž se daná myšlenka vůbec nevyskytuje, anebo které dokonce vůbec neexistují.

Nepřiznané spoluautorství

Problémy mohou nastat v případě, že se na vzniku díla nějakým způsobem podílí více lidí. Obecně **není cizí přispění k tvorbě obsahu problém**, ale vždy je třeba jej přiznat. Tvorbou obsahu se nemyslí korektury neměnící myšlenkovou náplň, formátování textu, typografické, jazykové či stylistické úpravy a podobně. Poděkování vedoucím prací říká, že vedoucí studenty metodicky vedou, ale nepodílejí se přímo na samotné tvorbě textu. Pokud individuální práce vychází z týmového projektu, opět je potřeba odlišit, co je výsledkem týmové práce a co je výsledkem autora. Může nastat situace, kdy se nelze vyhnout ani zkopírování několika stran textu například ze společného článku. Typicky pokud student provádí měření v laboratoři podle dříve publikované metodiky vytvořené v rámci týmové práce, není nic špatného na tom tuto metodiku nebo její část do práce zkopírovat. Pokud by to neudělal, práce by nemusela dávat smysl. Pokud by ji zkoušel napsat vlastními slovy, mohl by se dopustit chyb a nepřesností. V každém případě je však potřeba **jasně uvést, jaká část textu je zkopírována a jaký je její zdroj**.

Na naplnění definice plagiátorství nemá vliv, zda je převzaté dílo veřejně dostupné nebo zda máme souhlas s využitím díla (např. formou licence Creative Commons, která dává právo k užívání díla komukoliv). Častým mýtem například je, že Wikipedii není nutné citovat, neboť její obsah je veřejným vlastnictvím. Tato skutečnost však pro naplnění definice plagiátorství nehraje žádnou roli. Je to zkrátka **jiné dílo**, a pokud je student využije, musí na ně uvést příslušný odkaz. Studenty je navíc, zejména v počátečních fázích studia, potřeba důrazně upozorňovat na to, že Wikipedia je užitečná k prvnímu seznámení s danou problematikou a nalezení odborných zdrojů, málokdy je však vhodným pramenem k citování.

Obecně lze u skupinových projektů doporučit praxi, která je běžná v mnoha odborných časopisech. V případě spoluautorského díla je jasně uvedeno, kdo jakým způsobem přispěl, tedy kdo přinesl hlavní myšlenku, kdo dělal literární rešerši, kdo zpracovával data, kdo sepsal text článku, atd. Čtenář si tak může o příspěvku jednotlivých autorů udělat jasný obrázek.

Práce na zakázku

Je samozřejmě výlučným právem původního autora poskytnout souhlas k využití svého díla bez povinnosti jej jako autora uvádět. To ale nic nemění na tom, že pokud takové dílo vydáváme za své, dopouštíme se plagiátorství. Příkladem je tzv. contract cheating (neboli akademický ghostwriting), kdy si student nechá vypracovat práci někým jiným, typicky za úplatu, a původní autor dává souhlas k tomu, aby u díla nebylo uvedeno jeho jméno. Student, který se pod takové dílo podepíše, se pak dopouští plagiátorství. Contract cheating je tedy forma plagiátorství, která sice neporušuje autorský zákon, ale je přestupkem proti dobrým mravům a akademické etice, a podle vysokoškolského zákona tedy i důvodem pro možné vyloučení ze studia či odebrání již získaného titulu. Velkým rizikem contract cheatingu je, že podvádějící je následně snadno vydíratelný skutečným autorem textu, zprostředkující firmou nebo jiným subjektem, který o podvodu ví.

4.2 Co není považováno za plagiátorství

Využití všeobecně známých informací

Definice plagiátorství se odkazuje na myšlenky z jiného díla. U spousty myšlenek však nelze říct, ze kterého díla pocházejí. To se týká tzv. **všeobecně známých informací**. To, co je všeobecně známé, lze uvádět bez odkazu na zdroj. Studentům bychom měli doporučovat, aby všeobecně známými informacemi šetřili. Nezvyšují totiž informační hodnotu práce. Jejich použití má smysl v úvodu, v diskusi nebo v závěru práce k uvození jiných (našich či převzatých) myšlenek. Vymezení všeobecně známých informací se může lišit s ohledem na obor a očekávané znalosti čtenáře. Za všeobecně známé informace lze tedy považovat to, co **naprostá většina předpokládaných čtenářů zná**. Pokud si student při psaní není jistý, zda se jedná o všeobecně známou informaci nebo nikoli a nemá-li možnost konkrétní případ konzultovat s vyučujícím, měl by spíše uvést odkaz. Připravit se je potřeba i na situaci, kdy se plagiátor bude bránit odkazem na to, že informace, kterou opsal, je všeobecně známá.

Pokud cizí přispění k dílu neovlivňuje jeho myšlenky, nepovažujeme jej za plagiátorství. Jedná se např. o již zmíněné korektury nebo typografické úpravy. V případě překladu díla zůstává jeho autor stále stejný. Přínos překladatele je vhodné uvést, v žádném případě ale nemůže být považován za autora textu.

Proofreading, korektury textu, překlad

Shrnutí

Plagiátorství tedy může nabývat různých podob a vznikat různými způsoby. Společným znakem plagiátorství je ale vždy převzetí jiné práce nebo její části a nepřiznání původního zdroje (ať již doslovně přejatého textu či myšlenky, parafrázováním nebo překladem cizího textu). Studenti se nesmějí bát využívat ve své práci cizí zdroje, jejich využití je naopak žádoucí. Musí však být vedeni k tomu, aby vždy jasně vyznačovali přejaté pasáže a jejich původ, tak aby čtenář jasně odlišil jejich vlastní přínos od přínosu autorů ostatních děl.

5 Odhalování plagiátů

Role akademika, který práci důkladně přečte, je klíčová

Práce akademického pracovníka s sebou nese nejen bádání a výuku, ale i prevenci a odhalování neetického jednání včetně plagiátorství. Rozhodně se nejedná o aktivitu snadnou. Žádnému akademikovi určitě nedělá radost, pokud objeví takové praktiky u svých kolegů nebo studentů. Výzkumy ukazují, že se učitelé a studenti často rozcházejí i v interpretaci motivace, která vede k podvodu. To pak dále může ovlivnit naše praktické zacházení s plagiátorstvím.[9]

V době široké dostupnosti informačních zdrojů vzniká zásadní problém, jak efektivně a korektně plagiáty odhalit a jak se následně zachovat. Proto vznikla řada softwarových nástrojů, které mají s odhalováním pomoci. Vysoké školy též přijímají různá opatření k jeho předcházení. Žádná opatření však nemohou fungovat bez dostatečné erudice akademických pracovníků, kteří musí porozumět problematice plagiátorství, jeho podobám a měli by být důkladně proškoleni v postupech odhalování a následného řešení nekalých praktik.

Základním nástrojem je odborné posouzení práce vedoucím (školitelem) a oponentem (případně oponenty). Součástí hodnocení není pouze odborná stránka práce, ale i stránka etická. Komplikovanost hodnocení originality textu je dána faktem, že závěrečné práce vznikají za využití různě validních a různě dostupných zdrojů. Důležité tedy je, aby hodnotitel práce byl odborníkem na danou oblast. Vedoucí i oponent musí ověřit dohledatelnost zdrojů a ve svých posudcích dosvědčit dodržení pravidel etiky akademického psaní.

Plagiátorství se lze snadno vyhnout, pokud studenti pravidelně konzultují a předkládají svůj text ke konzultaci svým vedoucím. Pokud ti svou práci dělají dobře, průběžně studenty upozorňují na případné nedostatky textu a pomáhají jim je odstraňovat. Závěrečné práce jsou ovšem dílem studentů a ti odpovídají nejen za odbornou kvalitu, ale i za etický aspekt. Je zřejmé, že ne všichni studenti akceptují průběžné připomínky vedoucích, nebo je nezapracují v dostatečné kvalitě. Práce tak i přes veškerou snahu vedoucích mnohdy vykazují vady, které již nelze odstranit.

Antiplagiátorské systémy

Hodnotitelé mají v současné době výrazně usnadněnou práci díky systémům pro detekci podobnosti textu, též označovaným jako antiplagiátorské systémy. Jejich systémy hodnotitelům značně usnadňují posouzení, zda da-

[9] Foltýnek, T. Vědecký smrtelný hřích. Plagiátorství: příčiny, důsledky, prevence. *Dějiny a současnost*, 2019, 8, 10–12.

ná shoda představuje plagiátorství či nikoli. Tento soud nemůže učinit přímo antiplagiátorský systém – rozpoznání korektní citace, náhodné shody v běžných jazykových obratech nebo korektní užití vlastního textu je vždy na posouzení člověka.

Antiplagiátorských systémů je na trhu k dispozici široká škála – od robustních nástrojů vyvíjených komerčními subjekty či univerzitami k volně dostupným softwarům, které však mohou být pochybné kvality. Některé systémy poskytují i nástroje pro další komunikaci mezi vyučujícím a studentem při výuce akademického psaní. V současnosti většina těchto systémů pracuje s textem a zaměřuje se na hledání textových shod. Toto je zároveň typ plagiátorství nejvíce relevantní pro tuto příručku, proto se nadále zaměříme pouze na systémy pro vyhledávání podobností v textu.

Antiplagiátorský systém nejdříve vložený dokument převede na prostý text, z něhož odstraní nevýznamová slova (např. předložky a spojky), někdy i číslice. Některé systémy se pomocí optického rozpoznání znaků vypořádají i s textem vloženým jako obrázek. Následuje fáze tzv. lemmatizace, kdy jsou slova převedena na základní tvar – díky tomu systém dokáže detekovat shodu např. mezi různě skloňovanými podstatnými jmény nebo různě časovanými slovesy.

Takto připravený text systém porovná s databází. Její velikost a šíře dostupných zdrojů má zásadní vliv na úspěšnost detekce shod. Některé systémy prohledávají nejen vlastní databázi nahraných dokumentů, ale i zdroje dostupné na Internetu i nasmlouvané uzavřené zdroje (např. databáze nakladatelů). I mezi těmito systémy, které pracují online, však mohou být značné rozdíly – neprohledávají totiž všechny stránky na webu, ale jen zdroje, které mají zaindexované. Tato fáze je časově a výpočetně náročná, proto trvá poměrně dlouho – může jít o jednotky hodin, ale i dní.

Protokol o shodě

Po dokončení porovnávání dokumentů systém vyznačí nalezené shody v protokolu – nejčastěji ve formátu PDF. Řada systémů nabízí přehledné interaktivní protokoly ve svém online rozhraní. Vyznačením shod a odkázáním na dokumenty, se kterými se dané pasáže shodují, dokončil systém svou práci a další rozhodnutí už záleží na hodnotiteli.

Při práci s protokolem je dobré si uvědomit, že systém je „hloupý“ – postaral se o výpočetně náročný úkon, ale intelektuální rozhodování, zda je nalezená shoda plagiátem, je na člověku. V současnosti žádný systém neurčí, zda je nalezený text řádně ocitován a zda se autor korektně odkazuje na správný zdroj. Systémy často detekují náhodné shody v obecných frázích, v dlouhých názvech, dále v tabulkách nebo v přílohách práce, které jsou vázány různými normami či legislativou. Určitá míra shody je běžná a je logické, že nějaké malé procento podobnosti nalezne systém vždy.

Kvalitnější systémy dokáží rozpoznat shodu i v případech, kdy text není doslovnou kopií – většina se vyrovná s různými tvary slov (díky dříve zmíněné lemmatizaci) a se změněným pořadím slov ve větě. Obvykle je „neošálí" ani několik zaměněných či přidaných slov. V současné době většina systémů nedokáže rozpoznat text pozměněný parafrází nebo přeložený do jiného jazyka.[10] Vývojáři kvalitních systémů se však právě na tyto funkcionality zaměřují, takže se jich možná již brzy dočkáme.

Používejme nejen systém, ale i vlastní hlavu

Při posuzování práce je třeba využít i vlastní know-how a nespoléhat se jen na výsledky softwarových analýz. První indicií může být nedostatečné provázání uváděných informací s původními zdroji. To může být výsledkem ledabylé práce se zdroji anebo evidentního zatajení primárních zdrojů. V takovém případě je nutné důsledně porovnat míru shody s primárním zdrojem. Pokud tento není uveden a existuje podezření na nepůvodnost textu, pak je nutné dohledat původní zdroj, například pomocí internetového vyhledávače. Vložení několika náhodných vět do vyhledávače by mělo patřit ke standardní proceduře hodnotitele bez ohledu na výstup antiplagiátorského systému.

Máme-li k dispozici původní zdroj a jeho pravděpodobný plagiát, můžeme si všímat dalších vodítek, která kopírování prokážou. Pravděpodobnost vypracování dvou shodných textů **včetně gramatických chyb a překlepů** je prakticky nulová.

Diplomová práce bývalé ministryně spravedlnosti ČR vykazovala významnou shodu s jinou diplomovou prací. Autorka přebrala významné pasáže textu, příp. texty lehce parafrázovala. Kopírování bylo prokázáno mj. shodou vět včetně stejných překlepů. V její druhé diplomové práci bylo kopírování prokázáno shodným odkazováním na autority a převzetím tabulky, ve které došlo při úpravě pořadí řádků k chybě v datech.

Při posuzování plagiátorství je třeba text komplexně posoudit. Určitě není možné pracovat pouze s procenty shody a na základě jednoho čísla říci, že se jedná o plagiát. Především u závěrečných prací se můžeme setkat s tím, že několik studentů pracuje na stejném nebo podobném tématu (např. analyzují v laboratoři totožnými metodami stejný problém, ale na jiných vzorcích; mapují stejnými metodami jiná území; používají totožný software, jehož nástroje popisují a ukazují zvolený postup, ale v jiné úloze). Je tedy zřejmé, že se bude v takových pracích objevovat vyšší míra shody právě v metodách práce. Studenti sice budou psát text svými slovy, ale

[10] Foltýnek, T., Dlabolová, D., Anohina-Naumeca, A., Razi, S., Kravjar, J., Kamzola, L., Guerrero-Dib, J., Çelik, Ö., Weber-Wulff, D. Testing of Support Tools for Plagiarism Detection. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 2020, 17:46. DOI: 10.1186/s41239-020-00192-4.

nevyhnou se shodě v použitých odborných termínech. Tento fakt musí hodnotitel prověřit a ke shodě se následně vyjádřit v posudcích.

Postup v případě odhalení plagiátorství

V případě odhalení velké míry shody s původním zdrojem, který zároveň není řádně ocitován (tedy naplňuje definici plagiátorství), je nutné tento fakt důsledně doložit v posudku. Hodnotitelé a následně komise se během obhajoby musí vyjádřit, zda se jedná o zjevně úmyslné nerespektování etických pravidel, nebo nikoliv. Pedagog posuzující seminární práci musí zohlednit to, že student se psaním textů učí, a to nejen odbornost, ale i dovednost akademického psaní. Při posuzování se tedy hodnotitel bude jinak dívat na neúmyslné opomenutí u seminární práce a jinak na stejný prohřešek u práce diplomové.

V případě systémového porušování pravidel práce se zdroji a při zjevném úmyslu studenta vydávat cizí myšlenky za vlastní nelze být shovívavými. Postup v případě odhalení plagiátu je detailně rozebrán v kap. 6.

U většiny mediálně známých případů vzniklo podezření z plagiátorství až po několika letech po napsání práce, kdy došlo ke zveřejnění práce nebo zdroje, z něhož byla opsána, když byl použit nový nástroj na kontrolu podobnosti textů, anebo když nesrovnalosti zaujaly jiného badatele věnujícího se podobnému tématu. U veřejně činných osob vychází většinou podnět pro zpětné posouzení kvalifikační práce od novinářů. Je plně oprávněné požadovat morální bezúhonnost lidí, kteří se mají podílet na vedení institucí či například rozhodovat o využití finančních prostředků. Je vhodné upozornit studenty již v době psaní práce či tvorby uměleckého díla na to, aby nebyli za deset či dvacet let také obviněni z plagiátorství, které by předčasně ukončilo jejich kariéru.

6 Postihování plagiátorství

Postih plagiátorství primárně náleží do samosprávné působnosti vysokých škol

Plagiátorství je obecně považováno za závažný přečin proti principům akademické etiky, a odhalené případy proto zpravidla podléhají postihům přímo na akademické půdě. Pro případy systémového porušování pravidel práce se zdroji a zjevného úmyslu vydávat cizí myšlenky za vlastní disponují vysoké školy sankčními mechanismy, které lze aplikovat jak na studenty a absolventy, tak na akademické pracovníky. Tato příručka se zabývá problémem plagiátorství v pracích studentů, možnosti postihu plagiátorství akademických pracovníků proto ponechává stranou.

Je třeba odlišovat identifikaci plagiátu a postih plagiátora

Důležité je principálně odlišit tři rozdílné procesy, a to 1. vznik podezření na plagiát, 2. potvrzení plagiátorství a 3. postih plagiátora. Zatímco podezření typicky vzniká u vyučujícího, potvrzení plagiátorství a otázku případného postihu má za úkol disciplinární komise nebo komise jmenovaná rektorem podle § 47c zákona o vysokých školách. Důležité je potvrzení plagiátorství a otázku postihu nesměšovat. Mohlo by totiž dojít k hodnocení samotné skutkové podstaty optikou polehčujících okolností. Ty jsou relevantní pro rozhodnutí o adekvátním postihu studenta, nikoli však pro identifikaci plagiátu.

Tvrdost postihů je žádoucí rozlišovat v závislosti na řadě faktorů

Postihy studentů za plagiátorství by měly být primárně odstupňovány s ohledem na rozsah, závažnost a motivaci odhaleného provinění, přihlížet je však možné také k celkovému kontextu daného případu. Obvykle se bere v úvahu např. typ práce, v níž k plagiátorství došlo (s odlišnou tvrdostí se postupuje u prací seminárních a u prací závěrečných), nebo pozice pachatele v rámci jeho studijní dráhy (jinak se vysoká škola vypořádává s plagiátorstvím v seminární práci u studenta 1. ročníku bakalářského studia a v seminární práci odevzdané v navazujícím magisterském studiu).

Plagiátorství studenta s aktivním studiem lze kvalifikovat jako disciplinární přestupek

Plagiátorství studenta může vysoká škola kvalifikovat jako disciplinární přestupek podle § 64 zákona o vysokých školách. Tento přestupek je charakterizován jako zaviněné porušení povinností stanovených právními předpisy nebo vnitřními předpisy vysoké školy nebo její součásti. Sankcí může být napomenutí, ale i podmíněné vyloučení se stanovením lhůty, po kterou je student vyloučen, a podmínek, za kterých se student osvědčí, anebo

dokonce vyloučení ze studia. Při stanovení trestu se přihlíží i k charakteru jednání, jímž byl přestupek spáchán, okolnostem spáchání, ke způsobeným následkům, míře zavinění, dosavadnímu chování studenta i snaze o nápravu. Pokud samotné projednání přestupku povede k nápravě, je možné od sankce upustit. Vyloučení ze studia přichází v úvahu jen v případě úmyslného disciplinárního přestupku. Přestupek lze projednat jen v době jednoho roku od jeho spáchání nebo pravomocného odsuzujícího rozsudku v této věci.

Nově může vysoká škola postihovat za plagiátorství rovněž své absolventy

Plagiátorství může mít pro studenta další citelný právní následek – vyslovení neplatnosti vykonání státní zkoušky nebo její součásti nebo obhajoby disertační práce spojené se ztrátou vysokoškolského titulu. Řízení o neplatnosti se věnují ustanovení § 47c až § 47g zákona o vysokých školách. Úmyslné neoprávněné užití díla jiné osoby, které hrubě porušuje právní předpisy upravující ochranu duševního vlastnictví, je jedním ze tří podle těchto ustanovení postižitelných jednání.

Neplatnost státní zkoušky nebo její součásti nebo obhajoby disertační práce je možné vyslovit tehdy, pokud příslušná osoba v důsledku svého jednání nesplnila (nebo splnila jen zdánlivě) podmínky nebo předpoklady stanovené zákonem o vysokých školách, studijním programem nebo studijním a zkušebním řádem. Podmínkou však je, aby šlo o soustavné nebo opakované jednání proti dobrým mravům, nebo aby byla tímto jednáním podstatně narušena možnost získat standardní znalosti a dovednosti absolventa daného studijního programu. Řízení o neplatnosti zahajuje z moci úřední rektor, a to do tří let od vykonání státní zkoušky, její součásti nebo obhajoby disertační práce. Podkladem pro rozhodnutí rektora je stanovisko sedmičlenné přezkumné komise, která se usnáší nadpoloviční většinou svých členů. Proti rozhodnutí o neplatnosti není možné se odvolat, lze však podat žalobu ke správnímu soudu.

Přístupy k postihování studentů za plagiátorství

V praxi českého akademického prostředí existují značné rozdíly v tvrdosti postihování plagiátorství. Tyto rozdíly existují nejen mezi jednotlivými vysokými školami, ale často i mezi jednotlivými součástmi téže vysoké školy. Následující diagram (obr. 2) vystihuje obvyklou praxi v českém akademickém prostředí. Různé vysoké školy či jejich součásti se od tohoto modelu mohou odlišovat.

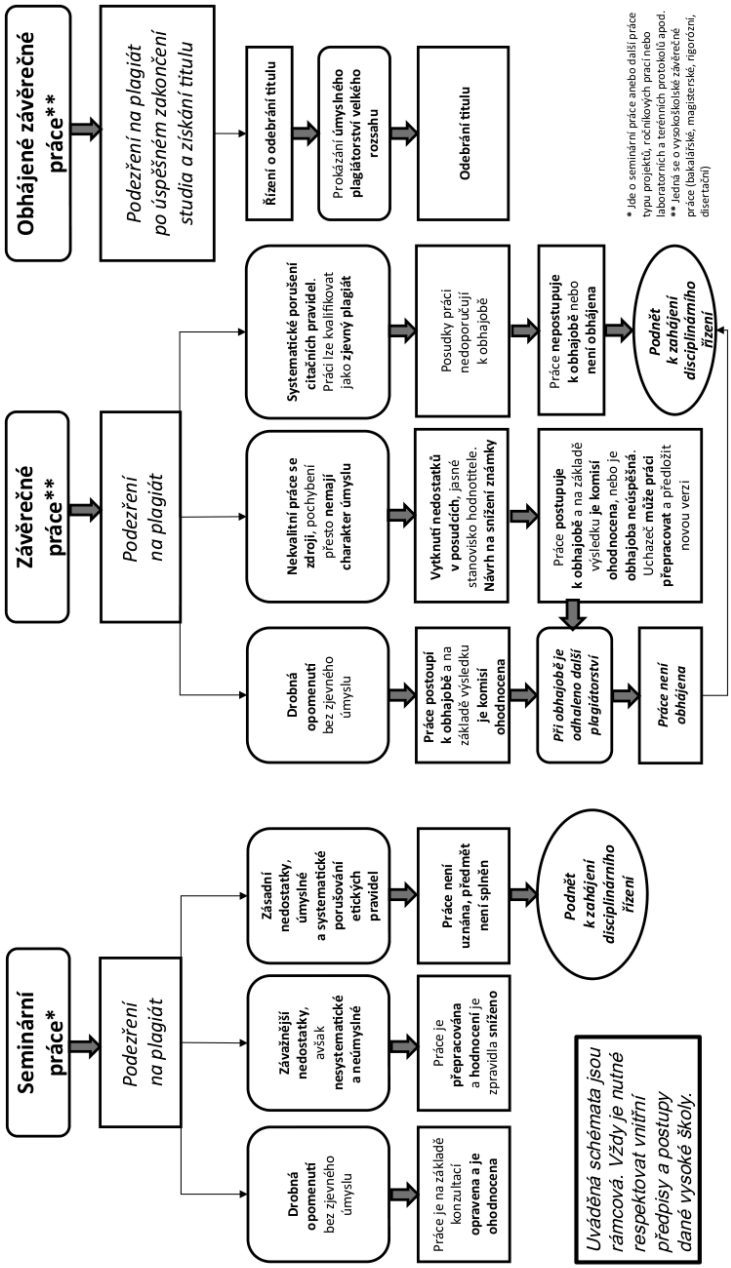

Obrázek 2: Obvyklý postup při podezření na plagiátorství

Plagiátorství lze postihovat rovněž řízeními mimo působnost vysokých škol

Plagiátorství je nejen přečinem proti akademické etice řešeným v samosprávné působnosti vysokých škol, ale může s sebou nést také právní důsledky. Nároky poškozeného autora díla (nebo osoby výhradně oprávněné autorovo dílo užít) jsou upraveny v autorském zákoně. Neoprávněný zásah do autorského práva může být, při naplnění odpovídajících znaků a větší společenské škodlivosti jednání, posouzen i jako trestný čin nebo více trestných činů zároveň, podle příslušných ustanovení zvláštní části trestního zákoníku.

Ustanovení § 40 autorského zákona vyjmenovává řadu nároků, kterých se poškozený autor může u soudu domáhat – např. určení svého autorství, dále zákazu ohrožení svého práva včetně hrozícího opakování, nebo neoprávněného zásahu do svého práva, sdělení údajů o způsobu a rozsahu neoprávněného užití a dalších informací, odstranění následků, poskytnutí přiměřeného zadostiučinění za způsobenou újmu ve formě omluvy, nebo i peněžitého zadostiučinění. Soud může také přiznat úspěšnému účastníkovi řízení právo uveřejnit rozsudek na náklady neúspěšného účastníka, případně stanovit i rozsah, formu a způsob uveřejnění. Dále má autor právo domáhat se vůči porušiteli náhrady ušlého zisku ve výši odměny, která by byla obvyklá za získání licence k jeho dílu v době neoprávněného nakládání, a vydání bezdůvodného obohacení ve výši dvojnásobku odměny za licenci. Neoprávněným užíváním díla je také spáchán přestupek podle § 105a odst. 1 a § 105b odst. 1 autorského zákona trestaný pokutou až do výše 150 000 Kč.

Pokud bude neoprávněný zásah nikoli nepatrný, dopouští se osoba trestného činu porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi podle § 270 trestního zákoníku. V úvahu přichází i spáchání trestného činu poškození cizích práv podle § 181 trestního zákoníku, nebo dokonce podvodu podle § 209 trestního zákoníku. Pachateli by hrozilo odnětí svobody až do výše dvou let, zákaz činnosti nebo propadnutí věci.[11] Toto je ale opravdu extrém, kterého se při vedení závěrečných prací v drtivé většině případů nemusíme obávat.

Právní nároky podle autorského zákona, sankce za přestupky a trestné činy a odejmutí akademických titulů jsou nezbytné, avšak nejzazší prostředky ochrany autorských práv. Základem prevence plagiátorství je informovanost a morální kredit studentů, akademiků i vědců a posilování povědomí o tomto fenoménu mezi širší veřejností.

[11] Sotolář, A. *Porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi (Komentář).* [on-line]. 2020 [cit. 4. 4. 2020]. Dostupné z: `http://www.noveaspi.cz/products/lawText/13/6500/1/2?#pa_270`.

7 Několik rad na závěr

Předešlé kapitoly pojednávaly o řadě důležitých témat, ať už se jednalo o statě spíše teoretické (pravidla citování, původnost textů), či zaměřené více prakticky (odhalování a postihování plagiátorství). Poslední kapitolu bychom rádi pojali ryze prakticky, a to ke shrnutí tématu formou několika rad, jež by měly pomoci ke snížení výskytu plagiátorství v pracích studentů. Budeme vycházet z jednoduchého motta: **„Prevence je lepší než restrikce a sankce."**

1. Dejte studentům od počátku jasně najevo, že jakákoliv forma plagiátorství je nepřípustná

Akademické prostředí je samo o sobě poměrně komplikovaný organismus s řadou vnitřních norem, vztahů a pravidel fungování. Pro studenty nemusí být od počátku jednoduché se v něm dokonale vyznat a současně pochopit, že v některých oblastech jsou mantinely zcela jasně dané a diskuse není přípustná. Napříč akademickou komunitou všeobecně platí, že plagiátorství je závažným prohřeškem. Proto je striktní zákaz plagiátorství nedílnou součástí etických kodexů a někdy mu jsou věnovány i speciální předpisy či metodické materiály. Tato jednoznačná kodifikace je velmi žádoucí, neboť předchází jakýmkoliv případným nejasnostem. Samo o sobě ale toto formální nastavení pravidel a očekávání, jimiž se má akademická komunita řídit, nestačí. Je potřeba ještě zajistit, že si jich jsou jednotliví akademičtí občané vědomi a že jim rozumějí. Proto je nutné jak na samotném počátku studia, tak i v jeho průběhu studentům vysvětlovat, co plagiátorství a jeho jednotlivé formy znamenají a že jsou zcela nepřípustné. Pak nebude moci dojít k tomu, že by se studenti při porušení vymlouvali na neznalost, ale bude se jednat o vědomý skutek.

2. Nepředpokládejte, že studenti přišli na vysokou školu s (dokonalou) dovedností akademického psaní

Obdobně jako předešlá i tato rada směřuje k nutnosti dobré informovanosti a vzdělávání studentů. Z každodenní praxe jednoznačně vyplývá, že znalosti, dovednosti a postoje studentů, kteří přicházejí studovat na vysokou školu, jsou velmi různorodé. V rámci přijímacího řízení na řadu studijních programů se dovednost akademického psaní vůbec netestuje, a není proto s podivem, že řada uchazečů začne studovat i bez této schopnosti. Proto je nutné zařadit do všech studijních programů výuku akademického psaní. A to ne pouze ve formě „přívěsku", ale jako jejich integrální součást. Studenti by měli mít možnost (nebo spíše povinnost) absolvovat alespoň základní kurz k této problematice, kde jim bude srozumitelně vysvětleno vše potřebné pro plnění povinností v rámci jejich studia. Některé studijní programy si samozřejmě nevystačí jen se základními znalostmi a dovednostmi v této oblasti,

a studenti by zde měli mít možnost absolvovat více či méně rozšířené varianty příslušných předmětů nebo jinou formu nácviku nutných kompetencí. Nesmí se stát, že by se studenti poprvé setkali s výukou akademického psaní až při tvorbě závěrečné práce.

3. Pokud očekáváte originální práci, zadávejte originální témata

Třetí rada je velmi prostá a její následování nevyžaduje ani příliš času, ani prostředků. Pokud požadujeme od studentů originální práci, měli bychom i my samotní věnovat čas jejímu originálnímu zadání. Recyklace témat prací (jakéhokoliv stupně) sama o sobě vybízí k plagiátorství. Jak můžeme chtít po studentech, aby si dali práci s psaním práce, když si vyučující nedají práci s přípravou jejího originálního tématu? Jaký smysl má psát práci na stejné téma jako deset studentů předem mnou? Tyto a podobné otázky přijdou studentům oprávněně na mysl. Proto platí, že originální práce si zaslouží originální zadání.

4. Neveďte příliš mnoho prací zároveň

I tato rada, obdobně jako předchozí, je velmi prostá. Její dodržování ale již tak jednoduché být nemusí a samozřejmě závisí na řadě individuálních faktorů jednotlivých pracovišť, studijních programů či vás samotných. Mělo by být společnou snahou managementu vysokých škol, garantů studijních programů, vedoucích pracovišť i jednotlivých akademiků, aby vedoucí prací měli dostatek času a prostoru na plnění své role a na práci se studenty. Pouhé formální vedení práce bez skutečného zapojení a přínosu není dobrou vizitkou.

5. Pokud jde o práci většího rozsahu, kontrolujte průběžně, jak studenti postupují

Řada studentů se během psaní závěrečných prací dostane do úzkých. Ať je to z důvodů ryze obsahových (vývoj tématu), špatným nastavením tempa práce (časový tlak), nedostatkem schopností či vlivem externích faktorů. Někteří se sami od sebe ozvou a požádají o radu či pomoc, někteří bohužel mlčí a nechají situaci vyústit do špatně řešitelných konců. Plagiátorství je jedním z nich. Proto jedním z účinných preventivních opatření je průběžná komunikace se studentem (viz bod 4) a kontrola, jak postupuje při tvorbě práce. Toto samozřejmě neznamená, že kontrola má být přehnaně častá a ryze formální. Cílem je mít přehled o tom, jak student postupuje, poskytnout mu odpovídající zpětnou vazbu a případně mu pomoci, pokud si to situace vyžádá.

6. Nespoléhejte se jen na antiplagiátorské systémy, klíčový je názor odborníka erudovaného v dané problematice, tedy vás!

Antiplagiátorským systémům se podrobně věnuje kap. 5. Na tomto místě bychom rádi pouze zdůraznili, že tyto nástroje nikdy nemohou nahradit práci odborníka znalého dané problematiky. Jedná se pouze o prostředky, které slouží k více či méně dokonalému porovnání nahraného textu s databází již dříve publikovaných zdrojových textů. V tomto ohledu mají systémy samozřejmě oproti jednotlivci mnohem větší schopnost odhalit, zda student nepřevzal větší či menší úsek nějakého konkrétního dokumentu do textu své vlastní práce. Následně je ale jen a pouze na posouzení odborníka erudovaného v dané problematice, aby vyhodnotil, zda je systémem nalezená shoda skutečným plagiátorstvím (převzetí není přiznané), zda se jedná o nezávažnou podobnost (převzetí obecně známého faktu, falešná shoda), či zda je shoda naopak žádoucí (řádně uvedená citace, např. nějakého aktuálního článku). V současné době platí, že systémy tohoto úsudku schopny nejsou a nerozumějí ani významu textu. Také ale platí, že bez nich bychom byli v řadě situací zcela slepí, protože nikdo z nás nemůže mít kompletní přehled o všem, co kdo, kde a kdy napsal. Proto se nebojte je používat (lépe častěji než méně), ale vždy s rozumem a odborným vyhodnocením jejich nálezů.

Na úplný závěr vám přejeme, abyste se s plagiátorstvím setkávali co nejméně a abyste své úsilí namísto řešení etických prohřešků mohli věnovat odbornému růstu svých studentů.

8 Reference

Celbová, I. Plagiát [heslo]. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003– [cit. 2020-10-29]. Dostupné z: `https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002675&local_base=KTD`.

ČSN ISO 5127 (010162) Informace a dokumentace – Slovník. Praha: Český normalizační institut, 2003. Česká technická norma.

Fishman, T. 'We Know It When We See It' Is Not Good Enough: Toward a Standard Definition of Plagiarism That Transcends Theft, Fraud, and Copyright. In *Proceedings of the 4th Asia Pacific Conference on Educational Integrity (4APCEI)*, 2009.

Foltýnek, T. Vědecký smrtelný hřích. Plagiátorství: příčiny, důsledky, prevence. *Dějiny a současnost*, 2019, 8, 10–12.

Foltýnek, T., Meuschke, N., Gipp, B. 2019. Academic Plagiarism Detection: A Systematic Literature Review. *ACM Comput. Surv.*, 52 (6), 112:1–112:42. DOI: 10.1145/3345317.

Foltýnek, T., Dlabolová, D., Anohina-Naumeca, A., Razi, S., Kravjar, J., Kamzola, L., Guerrero-Dib, J., Çelik, Ö., Weber-Wulff, D. Testing of Support Tools for Plagiarism Detection. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 2020, 17:46. DOI: 10.1186/s41239-020-00192-4.

Graff, G., Birkenstein, C. *They Say/I Say: The Moves That Matter in Academic Writing.* 4th ed. W. W. Norton & Company, 2018.

Kozmanová, I. Kam až sahá akademická integrita? Nizozemské přemýšlení o dosahu a dělitelnosti. *Dějiny a současnost*, 2019, 8, 13–16.

Meuschke, N., Gipp, B. State of the Art in Detecting Academic Plagiarism. *International Journal for Educational Integrity*, 2013, 9 (1), 50–57.

Sotolář, A. *Porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi (Komentář).* [on-line]. 2020 [cit. 4. 4. 2020]. Dostupné z: `http://www.noveaspi.cz/products/lawText/13/6500/1/2?#pa_270`.

Walker, J. Student Plagiarism in Universities: What are we Doing About it? *Higher Education Research & Development*, 1998, 17 (1), 89–106. DOI: 10.1080/0729436980170105.

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejícím s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.